

2021

**2020-2021-o'quv yilida umumiy
o'rta ta'lim maktablarining 6-sinf
o'quvchilari uchun tarix fanidan
mustaqil shug'ullanishlari uchun
QO'LLANMA**

6-SINF TARIX

Maktabim.uz

Ushbu materiallarni ruxsatsiz tarqatish va sotish taqiqlanadi.

Tarix
6-sinf

1-BILET

1. Qadimgi Misr davlati.

Qadimgi podsholik davrida Sinay yarimoroli bosib olinadi, mahalliy qabilalar Misrga soliq to'lay boshlashdi. Fir'avnlr Nubiya va Liviyaga ham yurish qilib, shaharlarni taladilar, asirlar, chorva mollari va boshqa boyliklarni egallab oldilar. O'rta podsholik fir'avnlari Janubiy Falastin yerlari va Nubiya shimolini Misrga qo'shib olishga erishdilar.

Mil. avv. XVIII asr oxirida ko'chmanchi *giksoslar* qabilalari Misrga hujum qildi. Misrliklarning piyoda qo'shinlaridan farqli o'laroq giksoslarning asosiy kuchi otlar qo'shilgan jangovar aravalari bo'lgan. Bir askar otlarni boshqarib turgan, ikkinchisi esa kamondan dushmanlarni nishonga olib o'q uzgan.

2. Xeroniya ostonasidagi jang haqida ma'lumot bering.

Mil. avv. 338- yilda yunonlar va makedonlarning asosiy kuchlari *Beotiyadagi Xeroniya* shahri yaqinida to'qnashadilar. Qattiq jang uzoq davom etadi. Harbiy hiyla qo'llagan yunonlar ustunlikni qo'lga oladilar. Makedonlar chekina boshlaydilar. G'alaba qilayotganiga ishona boshlagan yunonlar ularni quvishga tushadilar. Yunonlarning qo'shinlari shunda ikki bo'lakka ajraladi. Ana shu bo'laklardan biriga Filipp II ning o'g'li *Aleksandr* qo'mondonlik qilayotgan suvoriy qo'shinlar qaqshatqich zarba beradi. Yunon qo'shinlari chekina boshlaydi va tor-mor etiladi. Jangda yunonlarning aksariyati halok bo'ldi. Xeroniya ostonasidagi jangdan So'ng mag'lubiyat oqibatida Yunoniston Makedoniyaga qaram bo'lib qoldi.

2-BILET

1. Ossuriya podsholigi.

Qadim zamonlarda ossuriyaliklar Frot va Dajla daryolari yuqori oqimidagi kichik hududni egallashgan. Avval *Oshshur* shahri, keyin esa *Nineviya* shahri poytaxt bo'lgan. Aholisining asosiy mashg'uloti dehqonchilik va savdo-sotiq edi. Ossuriyaliklar jangari xalq bo'lgan. Ular qo'shni yerlarga tez-tez hujum qilib turardilar. Ossuriyaliklarning qudratli lashkari har yili yangi yerlarni zabt etishga erishganlar. Bo'ysundirilgan xalqlar Ossuriya hukmdoriga katta miqdorda o'lpon to'lagan. Shaharni bosib olgan ossuriyaliklar qal'a devorlarini, uylar va ibodatxonalarni buzib tashlab, aholini asirlikka haydab ketganlar. Yurishlarda raqiblardan tortib olingan hamma narsa poytaxtga oqib kelar edi. Ulug'vor saroylar va ibodatxonalar boylikka to'lib ketgan. *Oshshurbanapal* hukmronligi davrida Nineviyada Old Osiyodagi eng yirik sopol taxtachalardan

iborat kutubxona jamlangan edi. Asta-sekin Ossuriya davlati zaiflashib bordi. **Mil. avv. 605-yilda** Ossuriya qo'shinlari Babil va Midiya tomonidan qirib tashlangandan keyin davlat zavolga yuz tutdi.

2. *Fermopil jangi haqida ma'lumot bering.*

Yangi urushga tayyorgarlik ketayotgan paytda Doro I vafot etdi. Yunonistonga qarshi uning o'g'li Kserks yurish boshladi. **Mil. avv. 480 - yilda** Kserks qo'shini shimoliy Yunonistonni ishg'ol qiladi. Tog'lardagi *Fermopil darasi* Yunoniston shimolidan janubiga olib boradigan birdan-bir yo'l edi. Yunonlar o'sha joyda pistirma qo'yishga qaror qilishdi. Yunonlar qo'shiniga Sparta podshosi *Leonid* boshchilik qilgan. U forslarning hujumlarini qaytarib turgan. Biroq bir sotqin forslarga tog'lar orqali o'tgan boshqa yo'lni ko'rsatib bergan. Bundan xabar topdan Leonid 300 spartalikdan boshqa barcha yunon jangchilariga chekinishni buyurgan. Spartaliklarning barchasi jang maydonida qahramonlarcha halok bo'ldi. Ushbu voqea «*Uch yuz spartalik jasorati*», deb tarixda mashhur bo'lib qolgan. Fermopil jangidan keyin Kserks qo'shinlari O'rta Yunonistonga yetib borib, Afi nani ishg'ol qilganlar.

3-BILET

1. *Babil podsholigi.*

Miloddan avvalgi II-ming yillikda *Babil podsholigi* Mesopotamiya janubidagi eng yirik qudratli davlatga aylandi. Babil qulay geografik o'ringa ega bo'lib, Frot va Dajla daryolarining o'zanlari bir-biriga yaqinlashib ketadigan hududda joylashgandi. Kemalarda turli mahsulotlar bilan suzib kelgan savdogarlar bu shaharga qo'nib o'tishar. «Babil» so'zining o'zi esa «*xudolar darvozasi*» degan ma'noni anglatadi. Babil shahrida ajoyib saroylar, muhtasham ibodat xonalari bo'lgan. Babilning bosh ko'chasi g'alaba ilohasi *Ishtar darvozasidan* boshlangan. Babil davlatida dehqonchilik, hunarmandchilik va savdosotiq rivojlangan. Ammo o'zaro urushlar ham bo'lib turgan.

2. *Buyuk Xitoy devorining qurilishi.*

Miloddan avvalgi 656 yilda Chu devorining devorlari "To'rtburchaklar devori" deb ataladi, Chusni shimolda kuchli qo'shnilaridan himoya qilish uchun qurilgan. Devorning ushbu qismi hozirgi Henan provintsiyasida joylashgan. Bu erta devor Chu davlatining chegarasi bo'ylab kichik shaharlar bilan bog'liq edi. Boshqa davlatlar o'zlarining chegaralaridagi devorlarni qurish amaliyotini davom ettirishni davom ettirishdi. Miloddan avvalgi 221 yilgacha Qin sulolasi davrida Buyuk devorni hozir bilganimizdan so'ng uning shaklini olishni boshladilar. Qin sulolasi: "Birinchi" Buyuk devor Qin Shi Huang Xitoyini markazlashgan feodal davlatga aylantirdi. Uning yangi tashkil topgan davlatini himoya qilish uchun Qin, katta mudofaa barikatina ehtiyoj bor edi. Loyihada ishlash uchun to'qqiz yil davom

etadigan bir million askar va ishchi jo'natdi. Yangi devor Chu shtatida qurilgan mavjud devorlardan foydalanilgan. Yangi, Buyuk devor, shimoliy Xitoyni zamonaviy Mo'g'ulistondan boshlagan. Ushbu devorning eng kichik qismi hozirgi (Ming era) devoridan ancha shimolda joylashgan. Han Dynasty: Buyuk devor kengaytirilgan Xan xonadonlari davrida (mil. avv. 206-yil 24-yillar) Xitoy Xitoy bilan jangga kirdi va devor zamonaviy Gansu provintsiyasidagi G'arbiy Xitoyga 10.000 kilometr (6.213 milya) masofadagi eski devorlar yordamida kengaytirildi. Bu davr eng jadal qurilish davri va hozirgacha qurilgan devorning eng uzun qismidir. Shimoliy va janubiy sulolalar: Ko'proq devorlar qo'shilgan Ushbu davr mobaynida 386-581 yillar oralig'ida to'rtta sulola qurildi va Buyuk devorga qo'shildi. Shimoliy Vey (386-534) Shanxi provintsiyasidagi 1000 kilometr (621 milya) devorni qo'shdi. Sharqiy Vey (534-550) faqat qo'shimcha 75 kilometrni (47 milya) qo'shdi. Shimoliy Qi (550-577) sulolasi Qin va Xan davridan buyon 1500 kilometr (932 milya) uzoqlikda devorning eng uzun kengaytmasini ko'rdi. 579-yilda Shimoliy Chju (557-581) dynastik hukmdori imperator Jingdi Buyuk devorni ta'mirlashdi. Ming sulolasi: devorning ahamiyati yangi yuksaklikka ko'tarilmoqda Ming sulolasi (1368-1644) davrida Buyuk devord yana bir muhim mudofaa chizig'iga aylandi. Imperatori Zhu Yuanjon o'z hukmronligining boshida ta'mirlash ishlari boshlangan. U o'zining devorini ta'mirlash va qasr va qo'riqchilarni qurish uchun o'g'li Zhu Di va uning generallerinden birini tayinladi. Ming uchun Buyuk devor, oxir-oqibatda, Mo'g'ullarni shimoldan Pekinni bosib olish va bosib olishdan to'xtatishga yordam berdi. Keyingi 200 yil mobaynida devor oxir-oqibat 7,300 km (4,536 milya) ni tashkil etgan. Ming devorining qurilishi bugungi kunda sayyohlarning ko'pchiligi qiziqish uyg'otadi. Shayxa sha'rida shēng viloyatida boshlanadi va Gobi cho'lining chekkasida Gansu provintsiyasidagi Jiayuguan pasida g'arbda tugaydi. Gansu provintsiyasidan Jiayuguan dan Yumenguangacha bo'lgan yo'lni bosib o'tganingizda, (Ming pre-Ming shaklida) devor (devor) oldingi qismida joylashgan bo'lishi mumkin, chunki oxirgi 500 kilometrda (310 mil) Xan xonadonidagi Buyuk Ipak yo'li bo'ylab "Xitoy" ga.

4-BILET

1. Urartu podsholigi.

Urartu davlati Kavkazortidagi, hozirgi Turkiya sharqiy qismida va Armaniston hududlarida joylashgan. Aholisini *urartlar* deyishgan. Yagona davlat tashkil topishini mudofaa qilish zarurati Ossuriya hujumlaridan tezlashiradi. **Mil. avv. IX–VIII asr boshlarida** Urartu davlati gullab-yashnadi. *Tushpa* shahri Urartu davlati poytaxtiga aylanadi. Urartlar bir necha bosqinchilik yurishlariga chiqadilar va ossuriyaliklar ustidan g'alaba qozonadilar. Ammo keyinroq ossuriyaliklar urartlarni tor-mor etib tashladi. *Teyshebaini* shahridagi qal'a ish g'ol etildi va vayron qilib tashlandi. Shundan ke yin Urartu podsholigi ancha zaiflashib qoldi.

2. Salamin jangi haqida ma'lumot bering.

Yunonlar va forslar o'rtasidagi hal qiluvchi dengiz jangi **mil.avv. 480-yilda** tor *Salamin bo'g'ozida* bo'lib o'tdi. Yunonlarda 200 ta harbiy kema – *triyeralar* mavjud edi. Bu kemalar qoyalar orasidan va sayoz joylardan oson suzib o'tar, o'sha davr uchun katta tezlikda – soatiga 18 kilometr tezlikda suza olgan. Yunon shahar-davlatlarining birlashgan floti forslarning harbiy flotidan kuchli bo'lgan. Yengilganidan keyin Kserks Yunonistonni tark etishga majbur bo'ldi.

5-BILET

1. Afina davlati.

O'rta Yunonistonning janubiy sharqiy qismida tog'lik *Attika* viloyati joylashgan yarimorol mavjud edi. **Mil. avv. 2-ming yillikda** Attikaning g'arbiy qismida yunonlar «*Akropol*», ya'ni «*Yuqori shahar*» deb atalgan qal'a quradilar. Borabora Akropol tevaragiga odamlar ko'chib kelib o'rtnasha boshladilar. Shu tariqa Afina shahri vujudga keldi.

Attika aholisi uchta katta guruhga bo'lingan, jumladan: *fuqarolar, chet elliklar – meteklar va qullar*. Otasi va onasi ozod afinalik bo'lgan erkaklarga Afina fuqarosi bo'la olgan. Afina davlati fuqarosi bo'lish faxrli edi. Faqat fuqarolarga barcha huquqlardan foydalana olardilar. Ular og'ir mehnat va salomatlikka zarar yetkazuvchi ishlardan ozod qilingan edilar. Afina davlatiga kumush konlarining mahsuloti va tuz qazib olish katta daromad keltirgan. Bundan tashqari, Afina dengiz ittifoqi mustahkamlanishi bilan dengiz savdosi ham rivoj topadi. Afina ning asosiy portiga aylangan *Pirey* bandargohidan mamlakatga xilma-xil tovarlar bilan qullar ham keltirilgan.

2. Xristianlikning vujudga kelishi haqida ma'lumot bering.

Milodiy I-asr boshlarida Rim hokimiyati ostida bo'lgan Falastin yerlaridagi *Vifl eem* shahrida «Xudoning o'g'li» nomini olgan *Iso* tug'ilganligi haqida rivoyatlar keng tarqala boshlagan. *Rivoyatlarga ko'ra, 30 yoshida Iso o'n ikki nafar havoriylari (apostollar) bilan Falastin bo'ylab sayohat qilib, Xudo oyat lari haqida hikoya qilib beradi va mo'jizalar ko'rsatadi – yashashdan umidini uzgan, tuzalmas xastalarni davolaydi. Mahalliy ruhoniylar Iso payg'ambarni mavjud diniy haqiqatlarni buzib talqin etishda ayblab, uni o'lim jazosiga mahkum etadilar. Rim noibi Pontiy Pilat bu hukmni tasdiqlagan. Rivoyatlarga ko'ra, Isoni yer yuzidagi ilk inson – Odam ato dafn etilgan Golgofa tog'ida xochga tortganlar.*

Vafotidan keyin murdasini bir g'orga qo'yishadi. Uchinchi kuni dafn etish uchun kelishganlarida Iso Masih jasadi qo'yilgan joyida yo'qligini ko'rishadi.

Odamlar Iso payg'ambarning qayta tirilib, me'rojga ko'tarilishiga va Yer yuziga qaytib kelishiga ishonganlar. Iso Masih haqidagi rivoyatlar *Yevangeliya (Injil)* nomini olgan, yunonchadan tarjima qilganda bu so'z «Xushxabar» ma'nosini anglatadi. Iso payg'ambar ta'limoti izdoshlari *xristianlardir*. Shogirdlari apostollar

(havoriylar) deb atalgan. Xristianlar jamoalariga *yepiskoplar* peshvolik qiladi.
Milodiy I asr – xristianlik vujudga kelgan sana hisoblanadi.

6-BILET

1. *Salavkiylar davlati haqida ma'lumot bering.*

Mil. avv. 323-yil Makedoniyalik Aleksandr vafot etdi. U barpo etgan davlat uch qismga: Makedoniya, Misr va Suriyaga bo'linib ketdi. Bu davlatlar Alek sandr ning eng yaqin lashkarboshilari tomonidan boshqarildi. Uzoq davom etgan o'zaro urushlardan keyin, **mil. avv. 312-yilda kichik** Makedoniyalik Aleksandrning lashkarboshilaridan biri *Salavka* Bobil (Suriya davlati) hukmdori bo'ldi. Salavka davlatining tarkibiga Mesopotamiya, Eron, Parfiya, Baqtriya, So'g'diyona, Marg'iyona kirar edi.

Salavk o'z davlati tarkibiga kirgan O'rta Osiyoni alohida viloyatlar – satrapliklarga ajratdi. Ularning har biriga boshliq satrap hukmronlik qilardi. Davlat mudofaasi va qo'shinlarni tashkil etish bilan sobiq lashkarboshilardan tayinlangan *stratellar* shug'ullanar edi. Salavk o'z o'g'li Antioxni Sharqiy viloyatlar – Parfiya, Marg'iyona, Baqtriya, So'g'diyonaga noib etib tayinladi. Antiox ulkan davlat boshida turib, uni 20 yilga yaqin boshqardi.

2. *Zardushtiylik dinining vujudga kelishi.*

Zardushtiylik paydo bo'lgan davr birinchi sinfiy jamiyat, ya'ni quldorlik davri endi paydo bo'layotgan davr edi. U urug'-qabilachilik tuzumi emirilib aholi qullar va quldorlarga, zolim va mazlumlarga bo'linayotgan davr bo'lgan. Bu din eng avval O'rta Osiyo, so'ng Eron, Ozarbayjonda qaror topgan edi. Butun O'rta Osiyo moddiy va ma'naviy madaniyatining beshigi Xorazm vohasi va u erda yashagan turkiy elatlar bo'lgan, shulardan o'zbek elati tashkil topgan. Zardushtiylik eradan avvalgi 7-6 asrlarga xos bo'lgan din sifatida undan oldingi urug' qabilachilik dinlari negizida paydo bo'lgan yakka xudolik dini bo'lgan. U to 7-9 asrlargacha turli shaklda davom etib, so'ng o'rnini islom egalladi. U dastavval Xorazm vohasida shakllanib, yaqin va o'rta Sharqqacha tarqalib, ayrim qoldiqlari haligacha saqlanib kelmoqda.

Vujudga kelishi. Zardushtiylik mil. av. III-II ming yilliklarda Markaziy Osiyoda vujudga kelgan dindir. Zardushtiylik vahy orqali e'lon qilingan jahon dinlarining eng qadimiysidir. U insoniyatga boshqa barcha dinlarga nisbatan bevosita va bilvosita eng ko'p ta'sir o'tkazgan dindir. Insoniyat tarixida har bir kishi uqidan ilohiy hukm amalga oshirilishi, jannat va jahannam, qiyomat-qoyim, unda tanalarning qayta tirilishi, tana va ruh qayta birlashib mangu yashashi haqida birinchi bor shu din doirasida fikr yuritildi. Keyingi asrlarda bu g'oyalar yahudiylik, xristianlik va boshqa dinlar tarafidan o'zlashtirildi. Aytib o'tish joizki, ushbu din paydo bo'lgan davr va uning vatani – hali fanda oxirigacha to'liq echilgan masalalar emas. Zardushtiylik dini payg'ambar Zardusht nomiga nisbat berilib, shartli ravishda shunday atab kelinadi. Aslida esa u mazkur dinning muqaddas kitobi hisoblanmish Avestoda «Mazdayasna» dini deb atalgan. Bu so'zni «Mazdaga sig'inmoq» deb tarjima qilish mumkin. «Mazda» so'zi «donish, donishmand, oqil» kabi talqin etiladi.

Zardushtiylik yana «Behdin», ya'ni «Eng yaxshi din» deb ham ulug'langan. Uning ta'limotiga ko'ra, barcha ezgu borliq Mazdaning irodasi bilan yaratilgan. «Mazda» so'zi oldiga ulug'lash ma'nosini anglatuvchi «Axura» qo'shilib, zardushtiylikning ilohiyati – Axura-Mazda nomi paydo bo'lgan. Bu – «Janob Mazda» yoki «Iloh» demakdir. Zardusht nomi tadqiqotlarda Zaratushtra, Zarduts, Zoroatsr ko'rinishlarida ham ishlatiladi. Tadqiqotchilar o'rtasida Zardushtning tarixda bo'lgan yoki bo'lmaganligi borasida turli fikrlar mavjud. Ba'zilar uni tarixiy shaxs deb bilsalar, boshqalar afsonaviy shaxs deb hisoblaydilar. Manbalarning xabar berishicha, u taxminan mil. av. 1200-570 yillar orasida yashagan ilohiyotchi, faylasuf, shoirdir. Tadqiqotchi M. Boys ta'kidlashicha, u mil. av. 1500-1200 yillar orasida yashagan. Zardusht Markaziy Osiyo hududida mavjud bo'lgan ko'pxudolikka negizlangan qadimiy diniy tasavvur va e'tiqodlarni isloh qilib, yangi dinga asos soldi. Zardushtning tug'ilgan va ilk diniy faoliyatini boshlagan joyi xususida ikki xil qarash bor. Birinchisi – «G'arb nazariyasi» bo'lib, unga ko'ra Midiya (hozirgi Eron hududida) Zardushtning vatani va zardushtiylikning ilk tarqalgan joyi hisoblanadi. Bu fikr tarafdorlarining dalili shuki, birinchidan, zardushtiylikning qadimiy Eron hududlarida keng tarqalganligi bo'lsa, ikkinchidan, zardushtiylikning muqaddas kitobi sanalmish Avestoga keyin yozilgan sharhlarning qadimiy Eron-pahlaviy tilida bo'lganligidir. E'tibordan chiqarmaslik kerakki, zardushtiylik uch buyuk Eron imperiyasi – Ahamoniylar, Arshakiylar va Sosoniylar davrlarida, ya'ni mil. av. XI asrdan to mil. XII asrigacha ketma-ket aynan Yaqin va O'rta Sharqda davlat dini maqomida bo'lgan. Ikkinchisi, «Sharq nazariyasi» bo'lib, unga ko'ra, Zardusht vatani va zardushtiylikning ilk tarqalgan joyi Xorazm hisoblanadi. Ko'pchilik manbashunoslar ikkinchi nazariya tarafdorlaridirlar. Xorazm zardushtiylikning muqaddas olovi Ozarxurra birinchi bor yoqilgan va eng buyuk xudo – Axura-Mazdaning Zardusht bilan bog'langan joyi hisoblanadi. Zardushtiylikning asosiy manbasi Avestoda: «Birinchi bor muqaddas olov – «Ozarxurra» «Airyanem-Vaeja» (ba'zi manbalarda – «Eran-vej»)da yoqildi», deyiladi. «Airyanem-Vaeja»ning geografik va iqlimiy tavsifi Xorazmnikiga to'g'ri keladi. Avestoda Axura-Mazda tomonidan yaratilgan «Barakot va najot» sohibi bo'lgan bir qator mamlakatlar zikr etiladi va ularning eng birinchisi, «dunyoda hech narsa chiroyiga teng kela olmas Airyanem-Vaeja», keyin esa «odamlar va chorva podalariga mo'l» Sug'd (So'g'd), «qudratli va muqaddas» Mouru (Marv), «baland ko'tarilgan bayroqlar mamlakati» Baxdi (Baqtriya) zikr etiladi.

7-BILET

1. Yunon-Baqtriya davlati haqida ma'lumot bering.

Mil. avv. 250-yilda Baqtriya Salavkiylar davlati tarkibidan ajralib chiqadi. Antik davr tarixchilarining xabar berishicha, mingta Baqtriya shahri hukmdori bo'lmish *Diodot* o'zini podsho deb e'lon qiladi. Shu voqeadan boshlab Yunon-Baqtriya davlati tarixi boshlanadi. **Mil. avv. 250-yilda** Salavkiylar davlati tarkibidan ajralib chiqqan Parfi ya Baqtriyaning raqibiga aylanadi. Baqtriyadan tashqari, Yunon-Baqtriya podsholigi

tarkibiga So'g'diyona va Marg'iyona ham kirgan. Diodotdan keyin Yunon-Baqtriyada hukmronlik davlat tarixida sezilarli iz qoldirmagan *Yevtidemga* o'tadi. Yevtidemning o'g'li *Demetriy* hukmronligi davrida Yunon-Baqtriya podsholigi eng katta sarhadlarga ega bo'ldi. Hindistonning bir qismi bu davlatga qo'shib olindi. Parfiyada hokimiyat *Mitridat I* qo'lga o'tishi bilan u Baqtriyaga harbiy tazyiqni kuchaytiradi. Yunon-Baqtriya davlati tinimsiz urushlar olib borishga majbur bo'ladiki, bu hol uning kuchsizlanishiga sabab bo'ldi. Bundan foydalangan ko'chmanchi *yuechji* qabilalari **mil. avv. 140 –130-yillar** oralig'ida Yunon-Baqtriya davlatini bosib oladilar.

2. *Yunonlarning dengizdagi sayohatlari haqida ma'lumot bering.*

Qadimgi Yunoniston — Bolqon ya.o.ning jan., Egey dengizidagi orollar, Frakiya sohillari, Kichik Osiyoning g'arbidagi dengiz sohilida joylashgan qadimiy yunon davlatlari hududining umumiy nomi.

Tarixi. Arxeologik ma'lumotlarga ko'ra, Yu. hududida odamlar paleolit davridan yashab kelmoqda. Xalkidika ya.o.dan neandertal odamining bosh suyagi chiqqan. Neolit davrida Yu. aholisi dehqonchilik, chorvachilik bilan shug'ullanib, o'troq hayot kechirgan. Yu.ning jez davri madaniyati shartli ravishda Kritmiken madaniyati yoki Egey madaniyati deb atalgan

8-BILET

1. *Davan davlati haqida ma'lumot bering.*

Davan davlati (Xitoy manbalarida bu o'lka shu nom bilan tilga olinadi) taxminan, **mil. avv. III asrda** paydo bo'lib, Farg'ona vodiysida joylashgan. Xitoy hukmdorlari bir necha bor bu davlatni bosib olmoqchi

bo'ldilar, biroq ularning harakatlari behuda ketdi. Harbiy yurishlarning birida ular Davan davlatining poytaxti Ershini qo'lga kiritdilar, biroq aholisining tovon to'lashi evaziga uni tashlab chiqishgan. Davan davlati Xitoy va Sharqning boshqa mamlakatlari bilan bo'lgan xalqaro savdoda

muhim o'rin tutgan. Xitoy hukmdorlarini ko'proq Farg'onaning zotli otlari qiziqtirardi. Otlar naslining biriga hatto ular «Samoviy»

deb nom berganlar. «*Samoviy otlar*» baquvvat va chopqir bo'lgan. Qadimshunoslar topgan dalillar Xitoy solnomalaridagi ma'lumotlarni tasdiqladi. Ko'p sonli aholiga, yaxshi qurollangan va mashq

ko'rgan qurolli kuchlariga ega bo'lgan Davan **mil. avv. II-I asrlarda** yuksak taraqqiy etgan davlatga aylangan. Davan davlatining *Sho'rabashat*, *Uchqo'rg'on* singari shaharlari atrofi dagi aholi yerni ishlash, sholi va bug'doy yetishtirish, bog'dorchilik va uzum yetishtirishda katta yutuqlarga erishgan. Olimlarning aniqlashicha, milodiy III asrda Davan davlati barham topgan.

2. *Yunon koloniyalarining tashkil topishi.*

Qadimgi Yunonistonda odagonlardan qarzdor bo'lib qolgan, o'z yer va mulkiga ega bo'lmagan ko'plab kishilar o'z vatanini tark etishga, begona yurtlarda omadini sinab ko'rishga majbur bo'lganlar.

Yersiz, nochor yunonlar safarga chiqishga hozirlana boshlaydilar. Jo'nab ketish oldidan ular xudolarga qurbonliklar bag'ishlashgan. O'zlari bilan birga loy surtilgan qamishdan to'qilgan savatchalarda olov ham olishgan.

Olov ayni mahalda ular umrbod tark etgan vatanning bir parchasi edi. **Mil. avv. VIII – VI asrlarda** ko'pdan-ko'p yunon koloniyalari tashkil topdi. Bu davr tarixda *Buyuk Yunon koloniyalashtirishi* nomini olgan. Qora dengiz sohillarida *Olviya, Xersones, Pantikapey* va boshqa yirik koloniyalar vujudga keldi.

9-BILET

1. Kushon davlati haqida ma'lumot bering.

Kushon davlatida yashagan xalqlarning o'zaro madaniy va savdo-sotiq aloqalari tufayli O'rta Osiyoda qadimgi **oromiy yozuvi** keng tarqaladi. Bu yozuv G'arbiy Osiyoda paydo bo'lib, alifboga asoslangani tufayli o'zlashtirish ancha oson bo'lgan. Qadimgi Termiz yodgorliklarini o'rganish natijasida oromiy yozuvi asosidagi kushon-baqtriya alifbosidagi yozuv namunalari topilgan. Kushon mamlakatida yana kushon shaklli yozuvi mavjud bo'lgan, bunda harflar burchakli, to'rtburchak va aylana shaklida yozilgan. Kushon podsholigida yozuv qadimdan mavjudligini *Surxko'tal* (Afg'onistondagi Qunduz shahri yaqinida) yodgorligidan topilgan yunon alifbosidagi kushon bitiklari ham tasdiqlaydi. Amudaryoning quyi oqimida, Zarafshon va Qashqadaryo vohalarida oromiy alifbosi asosidagi xorazmiy va so'g'diy yozuvlari ham keng tarqalgan edi. Yozuvning turli ko'rinishlariga oid topilmalar Kushon podsholigining jahondagi ko'plab davlatlar bilan keng ko'lamdagi aloqalaridan guvohlik beradi.

Diniy e'tiqod Kushon davlati tashkil topayotganda Baqtriya, So'g'diyonaning asosiy aholisi zardushtiylik dinida edi. Kanishka hukmronligi davrida Hindistonning bir qismi qo'shib olinib, yaqindan aloqalar o'rnatilgach, Kushon davlati hududiga kirib kelgan buddaviylik dini zardushtiylik bilan birga milodiy VIII asrgacha O'rta Osiyoda saqlanib qoldi. Aynan Surxon vohasi orgali buddaviylik O'rta Osiyo bo'ylab tarqala boshladi.

2. Mezolit davri haqida ma'lumot bering.

Mezolit davri (o'rta tosh davri) **miloddan avvalgi 12 – 7-ming yilliklarni** o'z ichiga oladi. Mezolit davri boshlanishi bilan Muzlik davri poyoniga yetdi. Bu voqea iqlim ancha ilishiga va odamlar turmushining o'zgarishiga olib keldi. Mezolit davrida inson o'q-yoy yasashni o'rganib oldi. O'q-yoy kashf etilishi bilan odamlarda chopqir hayvonlar va qushlarni ovlash imkoniyati vujudga keldi. Mezolit davri oxirida inson hayvonlarni qo'lga o'rgata boshladi. Ovchilar itni qo'lga o'rgatdilar. Itlar bilan birga ov qilinganda o'lja oldingisiga qaraganda mo'l-ko'l bo'ldi. Tiriklayin tutib olingan hayvonlar (qo'zichoqlar, uloqchalar, to'ng'izchalar)ni endi odamlar o'ldirmasdan, yegulik

zaxirasi sifatida saqlab qo'yadigan bo'ldilar. Mezolit davri oxirida Old Osiyoda xo'jalikning yangi tarmoqlari – **ibtidoiy ziroatchilik va chorvachilik** vujudga keldi. Bugungi kunda O'rta Osiyoda mezolit davriga oid yuzdan ziyod manzilgohlar ochilgan. Farg'ona vodiysining tog'oldi va tog'li tumanlarida, Toshkent vohasida hamda O'zbekistonning janubida bunday manzilgohlar ko'plab uchraydi. *Obishir, Qo'shilish* va *Machay* manzilgohlari, shuningdek, *Zarautsoy* darasidagi qoyatosh rasmlari ancha mufassal o'rganilgan.

10-BILET

1. *Afinada davlat boshqaruvining o'ziga xos xususiyatlari haqida fikr bildiring.*

2. *Yunon-fors urushlari haqida ma'lumot bering.*

Mil. avv. V asr boshlarida Yunonistonga forslar tahdid sola boshladi. Doro I hukmronlik qilayotgan Fors davlati yangi-yangi mamlakatlarni bosib olishga intilgan. Yunonistonning barcha shaharlarida fors elchilari paydo bo'lib, ular: «*Bizning hukmdorimiz, buyuk shahanshoh Doro, kunchiqardan kunbotargacha barcha mamlakatlarning birdan- bir egasi sizdan yer va suv talab qilmoqdadir*», deb baralla aytishardi. Yunonistondagi ayrim shaharlar aholisi forslarga qarshilik ko'rsatishning sira iloji yo'q

deb hisoblab, shoh Doro I ning shartlarini qabul qilishga rozi edilar.

Afi na va Sparta bosqinchilarga itoat etmaslikka ahd qildi. Fors elchilari Afi naga kelganda, shahar aholisi g'azabdan ularni o'ldirib, qoyadan tashlab yubordilar. Elchilarni chuqur quduqqa tashlab yuborgan spartaliklar esa zaharxandalik bilan: «*Suvni ham, yerni ham quduq tubidan yetarlicha olasizlar*» deyishgan ekan. Fors shohi dastlab Kichik Osiyodagi yunon shaharlarini bosib olib.

11-BILET

1. *Qadimgi Xitoy Sin sulolasi davrida.*

Sin (aynan — toza) — Xitoyda hukmronlik qilgan manjur imperatorlari sulolasi (1644— 1911). S. sulolasi hukmronligini 4 ta yirik davrga bo'lish mumkin: 1) manjurlarning Xitoyga bostirib kirganidan Min davlati chegaralarida S. tuzumini o'rnatilishigacha (1644—83; Shunchji va Kanshi hukmronligi); 2) 17-asrning 80-yillaridan 18-asrning 70-yillarigacha — Xitoyda S. tuzumining nisbatan turg'un ichki siyosati va Xalxadagi mo'g'ul knyazliklari, Amurdagi rus qishloqlari, Jung'or xonligi, Tibet, Sharqiy Turkiston, Vyetnam, Birma, Nepal va boshqalarga nisbatan bosqinchilik yurishlari (Kansi, Yunchjen va Syanlun hukmronliklari) davri; 3) 18-asrning 70-yillaridan 19-asrning oxirigacha, ya'ni S. monarxiyasi 19-asr o'rtalarida kapitalistik davlatlar agressiyasi natijasida ichki nizolarning kuchayishi (Syanlun, Szyatsin, Daoguan, Syanfin, Tunchji, Guansyuy hukmronliklari) davri; 4) 1894—95 yillardagi Yaponiya— Xitoy urushidan Sinlarning taxtdan voz kechgunlarigacha bo'lgan davr. S. imperiyasi imperialistik davlatlarning yarim mustamlakasiga aylangan. Sinxay inqilobi natijasida S. sulolasi hukmronligi

agʻ darib tashlangan (soʻnggi manjur imperatori Pu I 1912 y. 12 fevralda taxtdan rasman voz kechgan).

2. Oʻrta Osiyoning temir davriga oʻtishi. .

Bosib olingan mamlakatlarni itoatda tutmoq uchun ahamoniylar yagona davlatni alohida viloyat – *satrapliklarga* boʻlib tashladilar. Bu soʻz forscha «xshatra» – «viloyat» soʻzidan kelib chiqqan. Viloyat boshligʻi – *satrapga* cheklanmagan hokimiyat berilgan edi. Satraplarning koʻpchiligi ahamoniylar sulolasining vakillari boʻlgan. Oʻrta Osiyoning forslar bosib olgan viloyatlari uch satraplikka boʻlinadi. Har bir satraplik yillik soliq toʻlagan. Bundan tashqari, qaram xalqlar saroy va ibodatxonalar qurilishiga ham safarbar etilgan. Soliqni kumush, chorva mollari (otlar, tuyalar, qoʻylar), hunarmandchilik buyumlari (sopol idishlar, qurol- yarogʻ, zeb-ziynatlar), kiyim-kechak va hayvonlar terisi bilan toʻlashgan. Doro I va uning vorisi Kserks hukmronligi davrida bosib olingan viloyatlardagi Oʻrta Osiyo xalqlari yunon-fors urushlarida ham qatnashganlar. Mashhur Marafon jangida (mil. avv. 490-yil) fors qoʻshinlari markazida boʻlgan saklar muvaffaqiyatli urushgan. Gerodot Kserks boshchiligida yunonlar ustiga yurish qilgan oʻrtaosiyolik jangchilar qurol-yarogʻlarini mufassal tasvirlagan. Baqtriyaliklar kamon va nayzalar bilan, saklar xanjar va jangovar boltalar bilan, xorazmiylar va soʻgʻdiylar baqtriyaliklarniki kabi qurol-aslahalari bilan jangga kirishgan. Sak va baqtriya suvoriylari Kserks qoʻshinidagi eng yaxshi jangchilardan hisoblangan.

12-BILET

1. *Qangʻ davlati haqida maʼlumot bering.*

2. *Misrliklarning mashgʻulotlari haqida maʼlumot bering.*

Nil daryosi dalalarni suvga bostirib, keng-moʻl oqqan yillarda misrlik dehqonlarning hosili ham barakali boʻlgan. Misrlik dehqonlar bugʻdoy va arpa, shuningdek, poliz ekinlarini ekishgan, yetishtirilgan kanopdan esa gazlama toʻqishgan. Nil vodiysida uzum, qovun, anor, xurmo, piyoz, bodring, loviya kabi meva va sabzavot yetishtirilardi. Qadimgi zamonda yerga omoch bilan ishlov berib, urugʻ qoʻlda sepilgach, urugʻlikni yerga singdirish uchun qoramollarni daladan haydab oʻtishgan. Mehnat qurollari takomillashishi bilan ziroatchilar omoch va hayvonlar kuchidan foydalana boshlashdi. Misrliklar sigir, qoʻy-echki, choʻchqalarni boqishgan. Ziroatchilar hoʻkizlardan dala ishlarida foydalanishgan. Misr dehqonlari yerga urugʻ sochish va hosilni yigʻishtirib olish ishlarini gʻayriodatiy muddatda oʻtkazishgan. Iyul-sentabr oylarida ular dam olishar va urugʻlikni ekishga hozirlashardi. Negaki, bu mahalda barcha dalalarni suv bosardi. Kuzda dalalarga urugʻ ekilgan. Qishda esa

hosil yig'im-terimi boshlangan. Boshloqlarni mis o'roqlar bilan o'rib olib, so'ngra maxsus joyga tashib, bug'doy yoki arpa bog'lamlari ustidan hayvonlarni haydab o'tib, hosilni yanchishgan. Xirmonjoydan chiqqan don spool xumlarda saqlangan. Bu tadbir donni son- sanoqsiz kemiruvchilar – zararkunandalardan omon saqlardi.

13-BILET

1. Yunon-Baqtriya davlati.

Mil. avv. 250-yilda Baqtriya Salavkiylar davlati tarkibidan ajralib chiqadi. Antik davr tarixchilarining xabar berishicha, mingta Baqtriya shahri hukmdori bo'lmish *Diodot* o'zini podsho deb e'lon qiladi. Shu voqeadan boshlab Yunon-Baqtriya davlati tarixi boshlanadi. **Mil. avv. 250-yilda** Salavkiylar davlati tarkibidan ajralib chiqqan Parfiya Baqtriyaning raqibiga aylanadi. Baqtriyadan tashqari, Yunon-Baqtriya podsholigi tarkibiga So'g'diyona va Marg'iyona ham kirgan. Diodotdan keyin Yunon-Baqtriya hukmronlik davlat tarixida sezilarli iz qoldirmagan *Yevtidemga* o'tadi. Yevtidemning o'g'li *Demetriy* hukmronligi davrida Yunon-Baqtriya podsholigi eng katta sarhadlarga ega bo'ldi. Hindistonning bir qismi bu davlatga qo'shib olindi. Parfiya yada hokimiyat *Mitridat I* qo'liga o'tishi bilan u Baqtriya harbiy tazyiqni kuchaytiradi. Yunon-Baqtriya davlati tinimsiz urushlar olib borishga majbur bo'ladiki, bu hol uning kuchsizlanishiga sabab bo'ldi. Bundan foydalangan ko'chmanchi *yuechji* qabilalari **mil. avv. 140–130-yillar** oralig'ida Yunon-Baqtriya davlatini bosib oladilar.

2. Olimpiya o'yinlarining vujudga kelishi va o'tkazilish tarixi.

Sport barcha yunonlar uchun sevimli mashg'ulot bo'lgan edi. **Mil. avv. 776-yilda** ilk bor Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan. Ana shu sanadan boshlab har to'rt yilda bir marta Olimp tog'ida muqaddas olov Quyosh nurlaridan yondirilib, Yunonistonning to'rt tarafi dan kelgan sportchilar beshkurashda bellashar edi Beshkurash esa uzunlikka sakrash, disk uloqtirish, nayza uloqtirish, yugurish va kurashdan iborat bo'lgan. Otchoparda aravalarda va otlarda poyga uyushtirilardi. Odamlar va sportchilar Olimpiyaga eson-omon yetib kelishlari uchun o'yinlar o'tkazilayotgan paytda urushlar to'xtatilgan. Yunonistondagi Olimpiya o'yinlari Olimp xudosi *Zevs* sharafi ga bag'ishlab o'tkazilgan. Afsonalarga ko'ra, Olimpiya o'yinlari asoschisi Gerakl hisoblangan. Olimpiya o'yinlarida faqat jinoyat sodir etmagan, sha'niga dog' tushirmagan ozod yunon ishtirok etishi mumkin bo'lgan. Musobaqalarda uch karra g'alaba qozongan sportchi Olimp tog'ida o'z haykalini o'rnatirishga haqli bo'lgan. Yunonlar yil hisobini ham Olimpiya o'yinlariga qarab yuritganlar. G'oliblar muqaddas zaytun daraxti novdalaridan to'qilgan gulchambar bilan taqdirlanganlar. Xristian dini tarqalishi natijasida xudo *Zevs*

sharafi ga bag'ishlangan Olimpiya o'yinlari man qilinadi. **Mil. 394-yilda** sodir bo'lgan zilzila oqibatida Olimpiya o'yin maydoni vayron bo'lib, qadimgi Olimpiya o'yinlarini o'tkazish butunlay to'xtab qoladi.

Nihoyat, **1896-yilda** Olimpiya o'yinlari qayta tiklandi. Olimpiya o'yinlari ochiladigan kunda qadimgi mash'ala yoqish odati hozirgacha saqlanib qolgan. Quyosh nurlaridan yondirilgan mash'ala Olimpiya musobaqalari o'tkaziladigan joyga keltiriladi.

14-BILET

1. Davan davlati haqida ma'lumot bering.

Davan davlati (Xitoy manbalarida bu o'lka shu nom bilan tilga olinadi) taxminan, **mil. avv. III asrda** paydo bo'lib, Farg'ona vodiysida joylashgan. Xitoy hukmdorlari bir necha bor bu davlatni bosib olmoqchi bo'ldilar, biroq ularning harakatlari behuda ketdi. Harbiy yurishlarning birida ular Davan davlatining poytaxti Ershini qo'lga kiritdilar, biroq aholisining tovon to'lashi evaziga uni tashlab chiqishgan. Davan davlati Xitoy va Sharqning boshqa mamlakatlari bilan bo'lgan xalqaro savdoda muhim o'rin tutgan. Xitoy hukmdorlarini ko'proq Farg'onaning zotli otlari qiziqtirardi. Otlar naslining biriga hatto ular «Samoviy» deb nom berganlar. «*Samoviy otlar*» baquvvat va chopqir bo'lgan. Qadimshunoslar topgan dalillar Xitoy solnomalaridagi ma'lumotlarni tasdiqladi. Ko'p sonli aholiga, yaxshi qurollangan va mashq ko'rgan qurolli kuchlariga ega bo'lgan Davan **mil. avv. II-I asrlarda** yuksak taraqqiy etgan davlatga aylangan. Davan davlatining *Sho'rabashat*, *Uchqo'rg'on* singari shaharlari atrofi dagi aholi yerni ishlash, sholi va bug'doy yetishtirish, bog'dorchilik va uzum yetishtirishda katta yutuqlarga erishgan. Olimlarning aniqlashicha, milodiy III asrda Davan davlati barham topgan.

2. Fermopil jangi haqida ma'lumot bering.

Yangi urushga tayyorgarlik ketayotgan paytda Doro I vafot etdi. Yunonistonga qarshi uning o'g'li Kserks yurish boshladi. **Mil. avv. 480 - yilda** Kserks qo'shini shimoliy Yunonistonni ishg'ol qiladi. Tog'lardagi *Fermopil darasi* Yunoniston shimolidan janubiga olib boradigan birdan-bir yo'l edi. Yunonlar o'sha joyda pistirma qo'yishga qaror qilishdi. Yunonlar qo'shiniga Sparta podshosi *Leonid* boshchilik qilgan. U forslarning hujumlarini qaytarib turgan. Biroq bir sotqin forslarga tog'lar orqali o'tgan boshqa yo'lni ko'rsatib bergan. Bundan xabar topdan Leonid 300 spartalikdan boshqa barcha yunon jangchilariga chekinishni buyurgan. Spartaliklarning barchasi jang maydonida qahramonlarcha halok bo'ldi. Ushbu voqea «*Uch yuz spartalik jasorati*», deb tarixda mashhur bo'lib qolgan. Fermopil jangidan keyin Kserks qo'shinlari O'rta Yunonistonga yetib borib, Afi nani ishg'ol qilganlar.

15-BILET

1. Rim Respublikasi.

Rim — Italiyaning davlatining poytaxti. Rim provinsiyasi va Latsio viloyatining ma'muriy markazi. RIMning g'arbiy qismida Vatikan shahardavlati joylashgan. RIM — dunyoda eng qad. va tarixiy hamda madaniy yodgorliklarga boy shaharlardan bo'lib, "mangu shahar" nomini olgan. Shahar vulkanik kelib chiqqan sertepa tekislikda, Tibr daryosining har ikki soxilida, uning Tirren dengiziga quyilish yerida joylashgan. Ikdimi O'rta dengizga xos ikdim, yanvarning o'rtacha tempaturasi 6,8°, iyulniki 26°. Yillik yog'in 500 mm dan ziyod (asosan, kuzda yog'adi). Qishda sovuq tramontana, yezda quruq va issiq sirokko shamollari esadi. Rim — Italiyaning aholisi eng ko'p shahri, 2,4 mln. kishi (2001). 19-asrgacha aholisi sekin ko'paygan, 1871 - yilda RIM Italiya qirolligi poytaxti deb e'lon qilingach, aholisi tez sur'atlarda o'sdi.

"Rim" nomi shaharning afsonaviy asoschilaridan bir bo'lgan Romul nomi bilan bog'liq. Qad. manbalarga asosan RIMga mil. av. 754—753 yillarda asos solingan. Kichikroq shahardavlat hisoblangan Rim Apennin yarim orolini, keyinroq atrofdagi hududlarni sekinasta o'ziga bo'ysundirgan holda O'rta dengiz bo'yidagi ulkan Qad. Rim davlatining poytaxtiga aylandi (qarang Rim, Qadimgi Rim). Antik RIM yirik shahar bo'lib, o'zining juda ko'p ibodatxona, saroy, yo'llari va h.k. bilan mashhur bo'lgan. Konstantin I tomonidan poytaxtning Konstantinopol shahriga ko'chirilishiga (330 yil) bog'liq ravishda RIM o'zining avvalgi siyosiy mavqeini yo'qotdi. Shahar Vizantiya bilan ostgotlar o'rtasidagi urushda ayniqsa vayron qilindi. 529 yildan RIM Vizantiya hukumronligi ostiga o'tdi. 568 yildan 8-asr o'rtalarigacha shaharni rim yepiskoplari — papalar boshqardilarim 756 yildan Papalikning poytaxti bo'lgach, shahar G'arbiy Yevropaning siyosiydiniy markaziga, Rim papalarining qarorgohiga aylandi. O'rta asrlar davomida RIM uchun Papa hokimiyati va "Muqaddas Rim imperiyasi" imperatorlari o'rtasida kurash davom etgan. 11 —12-asrlarda RIMda vayron etilgan antik binolar o'rnida qasrlar, cherkov qurilishlari boshlab yuborildi. 1143 yilda Papa hokimiyatiga qarshi qo'zg'olonlar natijasida RIMda respublika o'rnatildi. O'rta asr RIMining hayoti uning katolik dunyosi markazi bo'lganligi bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Bu yerda "Muqaddas Rim imperiyasi" imperatorlariga toj kiydirish marosimlari o'tkazilgan. 1309 yilda Papalar qarorgohining RIMdan Avinon shahriga ko'chirilishiga bog'liq holda shaharda savdohunarmandchilik rivojlanib bordi. 15—16-asrlarda Uyg'onish davriga kelib RIM yanada ravnaq topdi. RIMdagi ko'plab rassom, me'mor va boshqa ijod axlining faoliyati aynan shu davr bilan bog'liq. 1798—99 yillarda RIM respublikasining, 1848—49 yillarda Rim respublikasining markazi. 1871 yil 26 yanvardan RIM — Italiya qirolligi poytaxti. 1943—44 yillarda nemis fashistlari qo'shini RIMni bosib oldi, 1944 yilda ulardan ozod qilindi. 1946 yildan Italiya Respublikasi poytaxti.

2. *Salamin jangi haqida ma'lumot bering.*

Yunonlar va forslar o'rtasidagi hal qiluvchi dengiz jangi **mil.avv. 480-yilda** tor *Salamin bo'g'ozida* bo'lib o'tdi. Yunonlarda 200 ta harbiy kema – *triyeralar* mavjud edi. Bu kemalar qoyalar orasidan va sayoz joylardan oson suzib o'tar, o'sha davr uchun katta tezlikda – soatiga 18 kilometr tezlikda suza olgan. Yunon shahar-davlatlarining birlashgan fl o ti forslarning harbiy fl otidan kuchli bo'lgan. Yengilganidan keyin Kserks Yunonistonni tark etishga majbur bo'ldi.

16-BILET

1. *Qadimgi Xorazm davlati haqida ma'lumot bering.*

Mil. avv. IV asrda Xorazm Ahamoniylar davlatidan ajralib chiqib, mustaqil davlatga aylandi. Makedoniyalik Aleksandr va salavkiylar hukm ronligi davrida ham Xorazm davlati mustaqil edi. Bu o'lka aholisi xo'jaligining asosini dehqonchilik tashkil etgan. Xorazmda shaharsozlikning boshlanishi miloddan avvalgi VII asrga borib taqaladi (Ko'zaliqir shahri xarobalari). Bu yerda mahalliy hukmdorning qarorgohi bo'lgan ulkan qal'a bunyod etilgan edi (*Qal'aliqir* shahri xarobalari). Miloddan avvalgi III–II asrlarda *Jonbosqal'a* Xorazmning qadimgi shahri bo'lgan. *Qo'yqirilganqal'a* xarobalaridan aylana shaklda qurilgan mustahkam ibodatxona qoldiqlari topilgan. Milodiy II–III asrlarda *Tuproqqal'a* shahrida bundan ham ulug'vor va muhtasham qurilish ishlari amalga oshirilgan edi. Shahar qudratli mudofaa devorlari bilan o'ralib, devor burchaklarida burjlar qurilgan. Markazdan o'tgan ko'cha shaharni ikki qismga bo'lgan, undan esa, yon-atrofga ko'chalar ketgan, mahallalar bir-biridan ajralib turgan. Markaziy maydonda muhtasham saroy va ibodatxonalar joylashgan. Qasrdagi saroy devorlari shohlar, lashkarlar, sozandalar, shuningdek, hayvonlar va qushlar tasviri bilan bezatilgan. 20 dan ortiq bo'yalgan loy haykallar zallardan biridagi tokchalarda devor bo'ylab o'rnatilgan. Xorazmda ayniqsa hunarmandchilik yuksak darajada rivoj topgan. Kulolchilik, temir, mis asboblari, qurollar, zargarlik buyumlariga talab katta bo'lgan. Xorazm aholisi So'g'diyona, Marg'iyona, Baqtriya va dasht ko'chmanchilari bilan yaqindan savdo munosabatlarini o'rnatgan. Bu o'lkadan muhim karvon yo'llari o'tgan. **Mil. avv. I asrda** va milodiy dastlabki asrlarda Xorazmda kumush va mis tangalar zarb qilingan. O'rta Osiyodagi eng qadimgi yozuv Xorazm hududidan topilgan. Bular *Oybo'yirqal'a* (miloddan avvalgi V–IV asrlar) yodgorligidan xum sirtiga bitilgan yozuv va *Qo'yqirilganqal'*adan topilgan ayrim mahalliy yozuvlardir (miloddan avvalgi III–II asrlar). Milodiy I asrda Xorazmda ishlab chiqilgan mahalliy taqvimdan xorazmliklar VIII asrga qadar foydalanishgan.

2. *Marafon jangi haqida ma'lumot bering.*

Mil. avv. 490-yil fors harbiy floti Egey dengizini kesib o'tdi va Attika sohiliga langar tashladi. *Marafon tekisligiga* nayza, xanjar va o'q-yoylar bilan qurollangan fors suvoriylari va piyoda jangchilari kemadan tushadilar. Yunonlar forslarga qaraganda kam sonli edi. Shuning uchun ular fors suvoriylari chun noqulay bo'lgan qoyali balandliklarga rnahshib oldilar. Yunon lashkari forslarni Attika ichkarisiga oradigan yo'llardan to'sib qo'ydi. Biroq ular ochiq jangga kirishdan cho'chirdilar. Bir hafta o'tdi. Sarkarda Miltiad boshchiligida jangovar falanga tartibida tlangan yunonlar Marafon tekisligida fors qo'shinlariga qarshi hujum oshladilar. Qattiq jangda yunon qo'shinlari forslarni qochishga majbur qildi. orslar o'z kemalariga qarab chekinishga majbur bo'ldilar. Yunonlar forslarning ettita kemasini egallab olganlar, boshqa kemalar qochib qolgan. Marafon ngidagi g'alabani Afinaga yetkazish uchun bir jangchi shaharga qarab ugurdi. Naq 42 kilometr yo'lni chopib o'tgan jangchi «G'alaba! G'alaba!», deb u zahotiy oq yuragi yorilib, jon bergan. Keyinchalik olis masofaga yugurish farafon yugurishi deb atala boshlandi.

17-BILET

1. *Ahamoniylar davlati.*

Mil. avv. 558-yilda ahamoniylar sulolasidan bo'lmish podsho *Kir II* barcha forslarni o'z hokimiyati ostida birlashtirdi. Midiya podsholigini bo'sundirganidan so'ng, Kir II ulkan lashkar tuzdi va bosqinchilik yurishlarini davom ettirdi. Armaniston, Lidiya va Bobil zabt etildi. Forslar O'rtayer dengizi sohiliga chiqdilar, Falastin va Finikiyani bo'sundirdilar. Kir II ning istilochilik siyosatini vorislari *Kambiz II* va *Doro I* davom ettirdi. Kambiz II Misrni zabt etish orqali Fors davlati hududini nihoyatda kengaytirdi.

2. *Yunonistonning qulashi haqida ma'lumot bering.*

Yunoniston shaharlari birbirilari bilan urushayotgan paytda Makedoniya podshosi *Filipp II* Yunonistonni bosib olishni ko'zlaydi. Uning qo'shinlari suvoriylar va piyodalardan tashkil topgandi. Piyoda qo'shinlar 16 qatordan iborat *falangada* saflanardi. Falanganing oltinchi qatoridagi nayza birinchi qatordagi jangchini muhofaza etardi. Jang paytida butun falanga zirhlangan temir maxluqotga o'xshab qolar edi. Falanga qanotlarini otliqlar himoya qilardilar. Filipp II Yunonistonga qarshi harbiy yurish qilishga jiddiy tayyorgarlik ko'rdi. Mashhur notiq *Demosfen* Ellada shaharlarini kezib, ularning aholisini birlashish va makedonlarga qarshi kurashishga davat etadi. Fiva va ayrim boshqa shaharlar aholisi Filipp II qo'shinlariga qarshi Afina ittifoqiga qo'shiladi. **Mil. avv. 338-yilda** yunonlar

va makedonlarning asosiy kuchlari *Beotiyadagi Xeroniya* shahri yaqinida to'qnashadilar. Qattiq jang uzoq davom etadi. Harbiy hiyla qo'llagan yunonlar ustunlikni qo'lga oladilar. Makedonlar chekina boshlaydilar. G'alaba qilayotganigan ishona boshlagan yunonlar ular ni quvishga tushadilar. Yunonlarning qo'shinlari shunda ikki bo'lakka ajraladi. Ana shu bo'laklardan biriga Filipp II ning o'g'li *Aleksandr* qo'mondonlik qilayotgan suvoriy qo'shinlar qaqshatqich zarba beradi. Yunon qo'shinlari chekina boshlaydi va tor-mor etiladi. Jangda yunonlarning aksariyati halok bo'ldi. Xeroniya ostonasidagi jangdan so'ng mag'lubiyat oqibatida Yunoniston Makedoniyaga qaram bo'lib qoldi. «*Yunonlar ozodligi Xeroniya ostonasida halok bo'lganlar bilan birgalikda dafn qilindi*», degan edi Demosfen. Bu mag'lubiyatdan keyin Yunoniston aholisi o'z qismatini qo'rquv bilan kutib turishdi. Biroq Filipp II o'zini yunonlar podshosi deb e'lon qilmaydi. Filipp II yunonlar bilan birlashib, forslarga qarshi ittifoq tuzadi. **Mil. avv. 337-yilda** Spartadan tashqari barcha yunon shahar-davlatlarining vakillari Korinfga yig'ildilar va Makedoniya hokimiyati ostida forslarga qarshi yurish maqsadida yunon shaharlari ittifoqini tuzdilar. Ular murosada tinch-totuv yashash, o'zaro urushlar olib bormaslik va bir-birining ichki ishlariga aralash maslik to'g'risida bir qarorga keldilar. Biroq Filipp II forslarga qarshi yurishini amalga oshira olmasdan vafot etdi. Uning o'g'li Makedoniyalik Aleksandr hukmdor bo'ldi.

18-BILET

1. Sparta shahar-davlati.

Mil. avv. XII asrda Janubiy Yunonis ton (*Lakonika*) hududiga *d oriylar* qabilasi bostirib kirdi. Ular Sparta shahar-davlatiga asos soldilar.

Sparta eng yirik yunon davlatlaridan biriga aylandi. Spartaliklar qulga aylantirgan mahalliy aholi – *ilotlar* ham aslida yunonlar bo'lib,ular bilan bir tilda so'zlashgan. Ilotlar spartaliklardan qattiq nafratlanar edi. Bunday sharoitda o'z hukmronligini faqat kuchbilan saqlab qolish mumkin bo'lgan. Shuning uchun ham spartaliklar o'z davlatlarida alohida shart-sharoitlar yaratdilar, jumladan, hamma qat'iy intizomga amal qilar, yengilganlar shafqatsiz jazolanardi. Sparta urushga tayyorgarlik ko'rayotgan bir shaharga o'xshab qolgan. Chet elliklar Spartaga kiritilmagan. Savdo-sotiq sust rivojlangan, san'at asarlari, chiroyli ibodatxonalar ham bo'lmagan. Hamma uylar bir-biriga o'xshatib qurilgan.

Ilotlar kichik-kichik qishloqlarda yashaganlar. Ular butun boshli davlatning mulki hisoblanardilar. Ilotlar alohida spartaliklar oilasi yeriga ishlov berib, chorvani boqishgan va boshqa majburiyatlarni bajarishgan. Spartaliklar esa faqat jangchi edilar. Ular dehqonchilik bilan ham, chorvachilik bilan ham shug'ullanmaganlar.

2. Rim imperiyasining qulashi haqida ma'lumot bering.

Rimning kuchli go'shini tashqi dushmanlardan himoyalanih va qo'shni mamlakatlarning yerlarini bosib olish uchun zarur edi. Dastlab qo'shinga yermulkka ega bo'lgan rimliklar olingan. Keyin chalik qo'shin doimiy harbiy

kuchga aylangan. Armiyada 17 yoshga yetgan erkak fuqarolar xizmat qila olgan. 80 kishidan iborat jangchilar guruhi senturiyalar deb yuritilgan. Bir necha senturiyalar kogortani, 10 ta kogorta legionni tashkil etgan. Jangchilar ning ko'pchiligi yaxshi ta'lim olgan askarlar bo'lib, ular maosh olishlaridan tashqari kiyim va yarog'-aslahalar bilan ta'minlangan. Xizmat muddati 25 yil bo'lgan. Shuncha muddatdagi xizmati evaziga legio ner uy-joy, durustgina oylik maosh olish va Rim tarkibidagi turli o'lkalarda xizmat qilish imkoniyatlariga ham ega bo'lar edi.

Rimliklar o'ziga xos jang olib borish taktikasini ishlab chiqishgan: avvaliga shahar qurshab olinar, so'ngra esa katapulta degan qamal quroli bilan devorlarni teshishar va shaharga bostirib kirishar edi. Pishiq me tal taxtachalardan tiklangan uzun ko'tarma minoralar yordamida baland devorlardan oshib o'tardilar.

19-BILET

1. Rim imperiyasining o'ziga xos xususiyatlari haqida fikr bildiring.

2. Doro I ning saklarga qarshi yurishi haqida ma'lumot bering.

Doro I hukmronligining uchinchi yili da saklar ustiga yurish qiladi. Bu yurish haqida ham Behistun bitiklarida shunday deyilgan: «Shoh Doro ayturki: keyin qo'shin bilan saklar mam lakatiga yurish qildim. Keyin uchi o'tkir kuloh ki yib yu ruv chi saklar jangga kirdilar. Men daryo dan o'tgach, saklarni tamoman tor-mor keltir dim, qolgan qismini asirga ol dim... U larning Skunxa degan sardorini qo'lga tu shirib, huzurimga keltirdilar. Shunda men u larga boshqa bir sardor tayinladim.

Men shunday bo'lishini xohladam. So'ngra bu mamlakat menga tobe bo'ldi». Ayni paytda bu yurish haqida tarixchi Poliyen (**miloddan avvalgi II asr**) keltirgan boshqa bir rivoyat ham mavjud. Saklar rivoyatiga asoslanib, unda hikoya qilinishicha, forslarning qoshiga sak qabilasidan bo'lgan cho'pon Shiroq keladi, u fors qo'shinlarini o'zidan boshqa hech kim bilmaydigan so'qmoq bilan saklarning orqa tomoniga boshlab borishini aytadi. Suvsiz cho'lu-biyobon bo'ylab yetti kun yo'l bosishgach, tashnalikdan do'zax azobini chekayotgan forslar o'zlarining aldanganliklarini sezib qoladilar. Forslar jasur cho'ponni o'ldiradilar, Doro I ning saklar ustiga yurishi muvaffaqiyatsiz tugaydi.

20-BILET

1. Qadimgi Italiya tabiiy sharoiti va aholisi.

Apennin yarimorolida iqlim iliq bo'lib, yil bo'yi o'rtacha yomg'ir yog'ardi. Yarimorolni to'liq egallagan Italiya zaminida qurg'oqchilik ham, qattiq sovuq ham bo'lmasdi. Yegulik mahsulotlar mo'l-ko'lligi va tuproq unum dorligi tufayli ko'p asrlar davomida qadimgi Italiya aholisining asosiy mashg'uloti dehqonchilik va chorvachilik bo'lgan. Qadim zamonlardan boshlab Apennin yarimorolida turli xil qabilalar yashagan. Lig'urlar Italiyaning qadimgi qabilalaridan biri bo'lib, chorvachilik bilan

shug'ullanganlar. «Italiya» so'zi (yunoncha «vitulus» so'zidan) *buqa*, *buzoqcha* ma'nosini bildiradi. **Mil.avv. VIII-VI asrlarda** Italiya sohillarida koloniyalarga asos solgan yunonlar bu mamlakatda sigirlarni o'tlatish uchun ajoyib o'tloqlarni topganlar. Apennin yarimorolidagi eng katta daryo *Po* daryosidir. Yarimorolning qabilalari *italiklar* deb nomlangan. Italiyaning shimoli-g'arbiy qismida *etrusklar* yashagan. Ularning asosiy mashg'uloti dehqonchilik bo'lgan.

2. *Xristianlikning vujudga kelishi haqida ma'lumot bering.*

Milodiy I-asr boshlarida Rim hokimiyati ostida bo'lgan Falastin yerlaridagi *Vifl eem* shahrida «Xudoning o'g'li» nomini olgan *Iso* tug'ilganligi haqida rivoyatlar keng tarqala boshlagan. *Rivoyatlarga ko'ra, 30 yoshida Iso o'n ikki nafar havoriylari (apostollar) bilan Falastin bo'ylab sayohat qilib, Xudo oyat lari haqida hikoya qilib beradi va mo'jizalar ko'rsatadi – yashashdan umidini uzgan, tuzalmas xastalarni davolaydi. Mahalliy ruhoniylar Iso payg'ambarni mavjud diniy haqiqatlarni buzib talqin etishda ayblab, uni o'lim jazosiga mahkum etadilar. Rim noibi Pontiy Pilat bu hukmni tasdiqlagan. Rivoyatlarga ko'ra, Isoni yer yuzidagi ilk inson – Odam ato dafn etilgan Golgofa tog'ida xochga tortganlar.*

Vafotidan keyin murdasini bir g'orga qo'yishadi. Uchinchi kuni dafn etish uchun

kelishganlarida Iso Masih jasadi qo'yilgan joyida yo'qligini ko'rishadi.

Odamlar Iso payg'ambarning qayta tirilib, me'rojga ko'tarilishiga va Yer yuziga qaytib kelishiga ishonganlar. Iso Masih haqidagi rivoyatlar *Yevangeliya (Injil)* nomini olgan, yunonchadan tarjima qilganda bu so'z «Xushxabar» ma'nosini anglatadi. Iso payg'ambar ta'limoti izdoshlari *xristianlardir*. Shogirdlari apostollar (havoriylar) deb atalgan. Xristianlar jamoalariga *yepiskoplar* peshvolik qiladi. **Milodiy I asr** – xristianlik vujudga kelgan sana hisoblanadi.

27-BILET

1. *Qadimgi Mesopotamiyadagi shahar-davlatlar haqida ma'lumot bering.*

Mesopotamiyada *Uruk, Umma, Lagash, Ur* va boshqa shaharlar vujudga kela boshladi. Ular shahar va unga tutash dehqonchilik tumanlaridan iborat bo'lgan *shahar-davlatlar* edi. Har bir shaharning hukmdori oliy xudo – shahar homiysi hisoblangan. Xudo nomidan koinlar hukmronlik qilgan. Xudolar ibodatxonasi esa davlatdagi hokimiyat markazi bo'lgan. Mesopotamiyaning qadimiy ibodatxonalari – *zikkuratlar* xom g'ishtdan terib chiqilgan muhtasham zinapoyali inshoot bo'lgan.

2. *Spartak qo'zg'oloni haqida ma'lumot bering.*

Mil. avv. 74-yilda boshlangan *Spartak* boshchiligidagi qullar qo'zg'oloni qadimgi dunyoda eng ommaviy va uyushgan qo'zg'olonlardan biri bo'ldi. Rim armiyasida xizmat qilishdan bosh tortganligi uchun Kapuya shahridagi gladiatorlik maktabiga sotib yuborilgan frakiyalik qul Spartak qullarni qo'zg'olon ko'tarishga undadi. Ammo kimdir bu haqda rimliklarga xabar

yetkazadi. Shunda Spartak va uning 200 ga yaqin tarafdorlari qorovullarga hujum qiladilar va qochib chiqib ketadilar. Ular *Vezuviy* tog'idagi qoyaga chiqib oladilar. Asta-sekin boshqa qullar ham ularga kelib qo'shila boshladi va qo'zg'olon ko'targanlar safi kengaya bordi. Ko'p o'tmay ularning soni 10 ming kishiga yetdi. Qo'zg'olon ko'targan qullarni tor-mor etishga jo'natilgan uch ming kishilik qo'shin *Vezuviy* tog'lari yaqinida harbiy lager tikladi. Qamal boshlandi. Spartak kutilmaganda dadil rejani amalga oshirdi. Qullar uzum novdalaridan narvon to'qib, ko'rinmaydigan tarafdin cho'qqidan pastga tushib oldilar. Rimliklar guruhining orqasidan zarba bergan Spartak ularni tor-mor etdi. Ammo ko'p o'tmay qo'zg'olon ko'targanlar orasida ixtilof paydo bo'ldi. Qullarning bir qismi Rimni tark etib, o'z yurtlariga qaytishni afzal bildilar. Ko'pgina qullar esa mamlakatdan chiqib ketmaslikka, Rimni tor-mor etishga va quldorlardan qasos olishga ahd qilishdi. Spartakka qarshi tajribali sarkarda Mark Krass boshchiligida ko'p ming sonli qo'shin jo'natildi. Mil. avv. 71-yilning bahorida ro'y bergan hal qiluvchi jangda Spartak lashkari tormor etildi, uning o'zi esa ana shu jangda halok bo'ldi. 6 mingdan ziyod asirlar Rim-Kapuya oralig'idagi yo'l bo'ylaridagi xochlarga mixlab tashlandi.

22-BILET

1. *Qang' davlatining o'ziga xos xususiyatlari haqida fikr bildiring.*

Xitoy manbalaridan bu davlatning *Qang'yuy* deb atalgani ma'lum. **Mil. avv. III asrda** unga saklarasos solishgan. Qadimshunoslarning aniqlashicha, Toshkent vohasida miloddan avvalgi III asrda asos solingan, Qanqa – Qang'xa shahar-qal'asi saklarning o'sha kezlardagi poytaxti *Qang'dez* bo'lgan. Xitoy manbalarida bu shahar *Bityan* deb atalgan. Qang' davlatining asosiy shaharlari Sirdaryo sohillari bo'ylab joylashgan. Miloddan avvalgi II asr oxirida Qang' qudratli davlat birlashmasiga aylanadi. U ning hu kmdorlari o'z nomidan tangalar zarb qildir ganlar. Qang' davlatida istehkomlar, ibodatxonalar, savdo va hunarmandchilik mahallalari barpo etilgan. Davlatning madaniy markazlaridan biri Toshkent vohasi edi. Ayni shu hududda o'troq ziroat chilik va hunarmandchilik madaniyati v ujudga kelgan. Uning hududidan Buyuk Ipak yo'lining shimoliy tarmog'i o'tganligi davlat iqtisodining gullab-yashna shi ga imkon yaratdi. Lekin ayni shu hol ko'chmanchi qabilalar bilan u rushlarning kelib chiqishiga sabab bo'ldi. Bu urushlarda qang'arlar (Qang' davlati aholisini shunday atashgan) ko'pincha g'olib chiqar edilar. Milodiy III asrda Qang' davlati parchalanib ketdi.

2. *G'arbiy Rim imperiyasining qulashi haqida ma'lumot bering.*

Rimning kuchli go'shini tashqi dushmanlardan himoyalani sh va qo'shni mamlakatlarning yerlarini bosib o lish uchun zarur edi. Dastlab qo'shinga yermulkka ega bo'lgan rimliklar olingan. Keyin chalik qo'shin doimiy harbiy kuchga aylangan. Armiyada 17 yoshga yetgan erkak fuqarolar xizmat qila

olgan. 80 kishidan iborat jangchilar guruhi senturiyalar deb yuritilgan. Bir necha senturiyalar kogortani, 10 ta kogorta legionni tashkil etgan. Jangchilar ning ko'pchiligi yaxshi ta'lim olgan askarlar bo'lib, ular maosh olishlaridan tashqari kiyim va yarog'-aslahalar bilan ta'minlangan. Xizmat muddati 25 yil bo'lgan. Shuncha muddatdagi xizmati evaziga legio ner uy-joy, durustgina oylik maosh olish va Rim tarkibidagi turli o'lkalarda xizmat qilish imkoniyatlariga ham ega bo'lar edi.

Rimliklar o'ziga xos jang olib borish taktikasini ishlab chiqishgan: avvaliga shahar qurshab olinar, so'ngra esa katapulta degan qamal quroli bilan devorlarni teshishar va shaharga bostirib kirishar edi. Pishiq me tal taxtachalardan tiklangan uzun ko'tarma minoralar yordamida baland devorlardan o'shib o'tardilar.

23-BILET

1. Qadimgi Hindiston hududi va tabiiy sharoiti.

Hindiston mamlakati shu nomdagi yarimorol hamda Osiyo qit'asining *Hind* va *Gang* daryolari vodiylarining bir qismini egallagan. Iqlimining issiqligi va keng yoyilib oqadigan daryolar suv bilan birga serunum loyqani oqizib kelishi dehqonchilik vujudga kelishi va rivoj topishi uchun imkoniyat yaratdi. Himolay tog'lari shimolisharqdan dushmanlar va sovuq shamollar tajovuzidan o'ziga xos tabiiy «mudofaa devori» bo'lib xizmat qilgan. Gang vodiysidagi tropik o'rmonlar ulkandaraxtlar va rang-barang o'simliklarga boy bo'lgan.

2. Puni urushlari haqida ma'lumot bering.

Mil. avv. III asr o'rtalariga kelib, Rim butun Italiyani zabt etishga erishdi. Shu tariqa Rim davlatining hududi kengayib bordi. Bu paytda *Shimoliy Afrikaning* sohillarini, *Sardiniya*, *Korsika* orollarini o'z ichiga olgan qudratli davlat – *Karfagen* quldorlari Sitsiliya orolining g'arbiy qismini egallab olgan edilar. Aynan Sitsiliya masalasi Rim va Karfagen o'rtasidagi urush boshlanishiga sabab bo'ladi. Rimliklar Karfagen bilan uch marotaba urushdilar. Bu urushlar tarixga *Puni urushlari* nomi bilan kirgan edi, negaki, rimliklar Karfageni Puna deb atashardi. Birinchi urushda rimliklar g'alaba qozondilar va Sitsiliyani bosib olib, karfagenliklarni o'zlariga o'lpon to'lashga majbur qildilar. Karfagen quldorlari Ispaniyaning katta qismini bosib oldilar. Karfagen armiyasiga tajribali sarkarda *Gannibal* boshchilik qilardi. Gannibal qo'shinlarining Ispaniyadan Italiyaga qarshi yurishlari tufayli ikkinchi Puni urushi boshlandi. Karfagen armiyasi *Alp* tog'lari etaklariga yetib bordi. O'tib bo'lmasdek tuyulgan tog'lardan oshgan Gannibal Shimoliy Italiya hududiga bostirib kirdi va **mil. avv. 216-yilda** *Kann* yaqinidagi jang da rimliklar armiyasini tor-mor etdi. Bu jangda 70 ming rimlik legioner halok bo'lgan. Mag'lubiyatdan keyin rimliklar hal qiluvchi janglarga botina olmaganlar. Italiya aholisi Gannibalni qo'llab-quvvatlamadi, chunki Karfagen yollanma qo'shinlari mamlakatni talontaroj qilib tashlagan edi. Rimlik

sarkarda *Ssipionning* kutilmaganda o'z qo'shinlari bilan Afrika qirg'og'iga kelib tushganidan xabar topgan Gannibal Karfagenni himoya qilishga o'tlanadi, ammo **mil. avv. 202-yilda** uning lashkari *Zama* shahri yaqinida (Shimoliy Afrika) rimliklar tomonidan tor-mor etildi.

Karfagen Rimga taslim bo'lib, katta miqdordagi boylik bilan tovon to'lashi kerak edi. Biroq vaqt o'tib, Karfagen o'z qudratini tiklashga

harakat qiladi. Uchinchi Puni urushida rimliklar Karfagenni qamal qildilar. Shahar aholisi ikki yil Karfagenni mudofaa qildi, shaharda ochlik boshlandi. Rimlik legionerlar shaharga hujum qilib, o't

qo'yishar edi. Shunday qilib, **mil. avv. 146-yilda** Karfagen butunlay vayronaga aylantirildi. Rim qo'shinlari esa g'alaba sururi, talangan o'lja va minglab qullar bilan Italiyaga qaytib keldilar.

24-BILET

1. Rim respublikasi.

Rim hukmdorlari muhim masalalarni muhokama qilish uchun *Xalq majlisini* chaqirganlar. Xalq majlisi urush e'lon qilar, sulh tuzar, qonunlarni tasdiqlar va bekor qilar, barcha muhim mansabdor shaxslarni tayinlar

edi. Bu majlisning qarorini *Senat* tasdiqlagan, lotinchadan tarjima qilinganda «senat» so'zi «*oqsoqollar kengashi*» degan ma'noni

anglatadi. Rimning tub aholisi *patritsiylar*, Rimga ko'chib kelgan odamlar va ularning avlodlari *plebeylar* deb atalgan. Rim boshqaruvida faqat patritsiylar ishtirok eta olar edi.

Mil. avv. VI asr oxiridan Rim davlati *respublika* deb yuritila boshlangan. Lotinchadan tarjima qilinganda «respublika» so'zi «*xalq ishi, umumiy ish*» degan ma'nolarni anglatadi («res» – ish, «publika» – xalq). Xalq majlisi patritsiylardan ikki kishini bir yil muddatga hokim qilib saylagan. Ular *konsullar* deb atalgan.

Badavlat odam turli yo'llar bilan saylovchilarni o'z tarafi ga og'dirib, bepul tushlik uyushtirishgan, sovg'a-salom tarqatishgan va

shunga o'xshash ishlarni amalga oshirishgan. Saylov kuni konsullikka o'z nomzodini qo'ygan badavlat kishilar «*kandida*» deb ataluvchi oq-harir libos kiyib olishgan. Hozirgi «kandidat», ya'ni qandaydir lavozimni

egallashga harakat qiluvchi nomzod shaxs ma'nosini beruvchi so'z ham «kandida»dankelib chiqqan. Oq rang nomzodning vijdoni ham uning libosidek beg'ubor va pokiza bo'lishi kerakligini bildirgan Senat mamlakatda katta hokimiyatga ega bo'lgan. Birorta ham qonun Senatda muhokama etilmasdan turib, Xalq majlisi tomonidan qabul qilinmasdi. Asosiy mansabdor shaxslar

– konsullar esa bevosita davlatni boshqarar edilar. Qadimda eng tajribali va hurmatli kishilar Senatda o'rin egallagan bo'lsa, vaqt o'tishi bilan konsullar hech bir saylovsiz Senatda o'rin egallab oladigan va uning umrbod a'zosiga – *senatorga* aylanadigan mavqega erishdilar. Urush boshlangan taqdirda yoki xalq qo'zg'oloni ro'y berganda *diktator* va uning o'rinbosari – qo'shinlar boshlig'i etib tayinlanardi. Diktator cheklanmagan hokimiyatga ega bo'lgan. Ammo u hokimiyatda olti oydan ko'p tura olmas edi. Yunonlarning dengizdagi sayohatlari haqida ma'lumot bering.

2. Yunon-fors urushlari haqida ma'lumot bering.

Mil. avv. V asr boshlarida Yunonistonga forslar tahdid sola boshladi. Doro I hukmronlik qilayotgan Fors davlati yangi-yangi mamlakatlarni bosib olishga intilgan. Yunonistonning barcha shaharlarida fors elchilari paydo bo'lib, ular: «*Bizning hukmdorimiz, buyuk shahanshoh Doro, kunchiqardan kunbotargacha barcha mamlakatlarning birdan- bir egasi sizdan yer va suv talab qilmoqdadir*», deb baralla aytishardi. Yunonistondagi ayrim shaharlar aholisi forslarga qarshilik ko'rsatishning sira iloji yo'q

deb hisoblab, shoh Doro I ning shartlarini qabul qilishga rozi edilar.

Afi na va Sparta bosqinchilarga itoat etmaslikka ahd qildi. Fors elchilari Afi naga kelganda, shahar aholisi g'azabdan ularni o'ldirib, qoyadan tashlab yubordilar. Elchilarni chuqur quduqqa tashlab yuborgan spartaliklar esa zaharxandalik bilan: «*Suvni ham, yerni ham quduq tubidan yetarlicha olasizlar*» deyishgan ekan. Fors shohi dastlab Kichik Osiyodagi yunon shaharlarini bosib olib.

25-BILET

1. Elam davlati.

Mil. avv. 3-ming yillikda

Eronning janubi-g'arbiy qismida *Elam davlati* vujudga keldi. Bu davlatning poytaxti *Suza* shahri bo'lgan. Elamda jahondagi eng qadimiy yozuvlardan biri yaratilgan. Kaspiy dengizidan janubi-g'arbda joylashgan *Midiyada* qabilalar ittifoqlari vujudga keldi. **Mil. avv. VII asrda** podsho *Kiaksar* hukmronligi davrida Midiya qudratli davlatga aylandi. Midiya davlati Bobil bilan ittifoq bo'lib Ossuriyani bosib oladi. Eronning janubida, Fors ko'rfaziga tutashib ketgan yerlarda Fors viloyati – qadimgi forslar o'rnashgan o'lkajoylashgan.

2. Makedoniyalik Aleksandrning sharqqa tomon istilochilik yurishlari haqida ma'lumot bering.

Aleksandr **miloddan avvalgi 336-yilda** Makedoniya podshosi bo'ladi. Shu yili u 20 yoshga to'lgan edi. *Makedoniyalik Aleksandr* g'ayrioddiy kuch-g'ayrat va jasurlik sohibi bo'lgan. Safdoshlari va qo'shinlari unga nihoyatda sadoqatli edi. **Mil. avv. 334-yilda** u Sharqqa yurish boshladi, bu yurish 10 yil davom etdi. Ana shu yurish davomida u Kichik Osiyo, Suriya,

Misr, Eron va Hindistonda katta-katta hududlarni bosib oladi. Makedoniyalik Aleksandr ulkan hududda o'z hukmronligini mustahkamlash maqsadida bosib olingan shaharlarga yunonlarni joylashtirdi. **Mil. avv. 330-yilda** Makedoniyalik Aleksandr Qadimgi Fors davlatining Ahamoniylar

sulolasidan bo'lgan oxirgi shoh *Doro III* ning qo'shinlarini tor-mor keltirdi. U Hindistonga yurish qilishdan oldin qo'shinlarining

orqa tomonini xavfsizlantirish maqsadida Amudar yoning narigi tomonida yashovchi elatlarni bo'ysundirishga qaror qildi. Birinchi bo'lib uning yo'lini to'sgan shahar Baqtriya poytaxti *Baqtra* (*Zariaspa*) bo'ldi.

Bu vaqtda ahamoniylar sulolasining vakili *Bess* Baqtriyaning satrapi bo'lgan. U Baqtra shahrini dushmanga qoldirib, Amudaryoning narigi tarafi ga qochib ketadi.

Makedoniyalik Aleksandr o'z ustozini, qadimgi yunon faylasufi Aristotelning Amudaryodan ikki podsho – Kir II va Doro I kechib o'tgani, ikkalasi ham mag'lubiyatga uchrangani, shu bois u yurishga

yaxshi tayyorgarlik ko'rishi lozimligi to'g'risidagi maslahatini yodda tutar edi. **Mil. avv. 329-yilda** Makedoniyalik Aleksandr qo'shinlari *Oks* – Amudaryodan o'tib oldilar. Qo'shinlar yurishlari yo'nalishida esa

Nautaka (Qashqadaryo vohasining sharqiy qismi) va *Maroqanda* shahri (Samarqand) turar edi. Miloddan avvalgi 329-yilda yunon-makedonlar

Maroqandani egalladi. Aleksandr qo'shinlarning bir qismini shu yerda qoldirib, o'zi *Kurushkat* (Kiropolis) shahrini bosib olish uchun asosiy kuchlar bilan Sirdaryo qirg'oqlari sari yurdi. Rivoyatga ko'ra, bu shaharga fors shohi Kir II asos solgan ekan. So'g'diyona xalqi bosqinchilarga qarshi kurashga chiqadi. Tez orada so'g'diyalarga baqtriyaliklar va saklar qo'shiladilar. Qo'zg'olonga iste'dodli tashkilotchi va harbiy yo'l boshchi *Spitaman* boshchilik qiladi. Ancha qo'shin to'plagan Spitaman Maroqandani qamal qildi. Aleksandr qamalda

qolganlarga yordamga uch mingga yaqin jangchidan iborat qo'shin jo'natadi. Qadimda «*Politimet*» deb atalgan Zarafshon daryosi bo'yida makedonlarga pistirma qo'ygan Spitaman dushman guruhini tamomila qirib tashlaydi. Shunda Aleksandrning o'zi qo'zg'olonni bostirishga o'tlanadi. Yunonlarning katta kuchlari yaqinlashib kelayotganidan xabar topgan Spitaman qamalni to'xtatadi va o'z qo'shinlarini sahro sari boshlab ketadi. Saklarga qarshi kurash uchun Aleksandr Sirdaryo bo'yida, Xo'jand yaqinida qal'a barpo etish to'g'risida buyruq beradi. Bu qal'a *Aleksandriya Esxata* (Chekka Aleksandriya) deb ataldi. Aleksandr Maroqandada maxsus harbiy qo'shin qoldirib, asosiy qo'shinlari bilan qishlash

uchun *Zariaspa* (Baqtra)ga jo'nadi. O'sha yilning bahorida Aleksandr qo'zg'olonni bostirish chorasini ko'radi. O'z lashkarlarini uch qismga bo'lib, So'g'diyonani u boshidan bu boshigacha kezib chiqadi va tinch aholini qirib tashlaydi. **Mil. avv. 328-yil** kuzida Spitamanning Aleksandr bilan hal qiluvchi jangi bo'lib o'tadi. Kuchlar teng bo'lmaganidan Spitaman yengilib, yana cho'lga chekinadi. O'sha yerda u

xoinlarcha o'ldiriladi. Spitamanning o'limi so'g'diyalar va baqtriyaliklar irodasini buka olmadi. Aleksandr so'g'd zodagonlari

– *Xoriyen* va *Oksiartning* Hisor tog'larida joylashgan qal'alarini qo'lga kiritib, Oksiartning qizi *Ravshanakka* uylanadi. Shunday qilib, Makedoniyalik Aleksandr e'tiborli so'g'd zodagonlaridan biri bilan qarindosh tutinadi. O'rta Osiyo yerlarini bosib olish uchun

Aleksandr deyarli uch yil urindi, biroq uncha katta bo'lmagan hududni: Marg'iyona, Baqtriya, So'g'diyona, hozirgi Bekobod va Xo'jand orasida Sirdaryo bo'ylarini bo'ysundirishgamuvaffaq bo'ldi, xolos. Xorazm, Toshkent vohasi va Farg'ona mustaqilligicha qoldi.

26-BILET

1. *Midiya davlati haqida ma'lumot bering.*

Kaspiy dengizidan janubi-g'arbda joylashgan *Midiyada* qabilalar ittifoqlari vujudga keldi. **Mil. avv. VII asrda** podsho *Kiaksar* hukmronligi davrida Midiya qudratli davlatga aylandi. Midiya davlati Bobil bilan ittifoq bo'lib Ossuriyani bosib oladi. Eronning janubida, Fors ko'rfaziga tutashib ketgan yerlarda Fors viloyati – qadimgi forslar o'rnashgan o'lka joylashgan.

2. *Kir II ning massagetlar hududiga bostirib kirishi.*

Mil. avv. 530-yilda Kir II ulkan lashkar bilan massagetlar ustiga yurish qildi. Bu yurish to'g'risida «tarix otasi» Gerodot hikoya qilib bergan. Forslar massagetlar hududiga bostirib kirganlarida ularning malikasi

To'maris bosqinchilarga tinch-omon qaytib ketishni taklif qiladi. Ammo fors shohi bu taklifni rad etadi va Amudaryodan kechib o'tishni boshlash to'g'risida farmon beradi. Gerodot massagetlarning asosiy kuchlari bilan forslarning jangi to'g'risida shunday hikoya qiladi: «Bu jang... barcha janglardan ham dahshatliroq edi. Avval har ikki dushman kuchlar bir-biriga qarshi jangovar saf tizishib, kamondan o'q yog'dirishdi. O'qlari tugagach, qo'llariga xanjar va nayzalar olib, dushmanga qarshi tashlandilar. Jang uzoq davom etdi. Hech kim chekinishni xayoliga keltirmasdi. Ko'p qon to'kildi. Nihoyat, massagetlarning qo'li baland keldi. Fors qo'shinlarining ko'pchiligi qirildi. Jang maydonida Kir II ning o'zi ham halok bo'ldi».

27-BILET

1. *Yangi Bobil podsholigi.*

Navuxodonosor II hukmronligi davrida Yangi Bobil podsholigi o'z ravnaqining cho'qqisiga erishadi. Bu hukmdor Misrni *Yangi Bobil* podsholigiga qo'shib oladi, *Iyerusalim* (Quddus)ni vayron qilib tashlaydi, Bobilni esa mustahkam qal'aga aylantiradi. Navuxodonosor II turar joy binolari va mudofaa devorlari qurilishida pishgan g'ishtdan foydalanish to'g'risida farmon beradi. U hukmronlik qilgan davrda Bobil shahrining sakkizta darvozasi bo'lgan, ulardan har biri mamlakat bosh xudolaridan birining nomi bilan atalgan. Ayniqsa, iloha Ishtar nomidagi darvoza chiroyli va nafi s bo'lib, afsonaviy hayvonlar tasviri tushirilgan koshin toshtaxtachalar bilan bezatilgan. Qadimgi forslar lashkari **mil. avv. 539-yilda** Bobilga bos tirib kiradi va shaharni zabt etadi. Shu paytdan boshlab Yangi Bobil podsholigi Fors davlati tarkibiga kiradi.

2. *Spartak qo'zg'oloni haqida ma'lumot bering.*

Mil. avv. 74-yilda boshlangan *Spartak* boshchiligidagi qullar qo'zg'oloni qadimgi dunyoda eng ommaviy va uyushgan qo'zg'olonlardan biri bo'ldi. Rim armiyasida xizmat qilishdan bosh tortganligi uchun Kapuya shahridagi gladiatorlik maktabiga sotib yuborilgan frakiyalik qul Spartak qullarni qo'zg'olon ko'tarishga undadi. Ammo kimdir bu haqda rimliklarga xabar

yetkazadi. Shunda Spartak va uning 200 ga yaqin tarafdorlari qorovullarga hujum qiladilar va qochib chiqib ketadilar. Ular *Vezuviy* tog'idagi qoyaga chiqib oladilar. Astasekin boshqa qullar ham ularga kelib qo'shila boshladi va qo'zg'olon ko'targanlar safi

kengaya bordi. Ko'p o'tmay ularning soni 10 ming kishiga yetdi. Qo'zg'olon ko'targan qullarni tor-mor etishga jo'natilgan uch ming kishilik qo'shin Vezuviy tog'lari yaqinida harbiy lager tikladi. Qamal boshlandi. Spartak kutilmaganda dadil rejani amalga oshirdi. Qullar uzum novdalaridan narvon to'qib, ko'rinmaydigan tarafdin cho'qqidan pastga tushib oldilar. Rimliklar guruhining orqasidan zarba bergan Spartak ularni tor-mor etdi. Ammo ko'p o'tmay qo'zg'olon ko'targanlar orasida ixtilof paydo bo'ldi. Qullarning bir qismi Rimni tark etib, o'z yurtlariga qaytishni afzal bildilar. Ko'pgina qullar esa mamlakatdan chiqib ketmaslikka, Rimni tor-mor etishga va quldorlardan qasos olishga ahd qilishdi. Spartakka qarshi tajribali sarkarda Mark Krass boshchiligida ko'p ming sonli qo'shin jo'natildi. Mil. avv. 71-yilning bahorida ro'y bergan hal qiluvchi jangda Spartak lashkari tormor etildi, uning o'zi esa ana shu jangda halok bo'ldi. 6 mingdan ziyod asirlar Rim-Kapuya oralig'idagi yo'l bo'ylaridagi xochlarga mixlab tashlandi.

28-BILET

1. Kushon davlati.

Mil. avv. 140–130-yillar oralig'ida ko'chmanchi *yuechji* qabilalari Yunon-Baqtriya davlatini bosib oladilar. Yuechjilar Baqtriya yerlariga kelib o'rnatadilar va **milodiy I asrda** *Gyushuan* (Kushon) xonadonining boshlig'i barcha yuechji mulklarini o'z hokimiyati ostida birlashtirib, Kushon davlatiga asos soladi. Birlashgan yuechji qabilalarining birinchi hukmdori *Kudzula Kadfi z* bo'lgan. *Kudzula Kadfi z* hukmronligi davrida Afg'oniston va Kashmir Kushon davlatiga qo'shib olingan. Uning vorisi *Vima Kadfi z* hukmronligi davrida Kushon davlati hududi yanada kengaydi.

Podsho *Kanishka* hukmronligi zamonida poytaxt Baqtriyadan Peshovar (hozirgi Pokiston)ga ko'chiriladi, Kushon podsholigi esa ulkan davlatga aylanadi. Uning hududiga Hindiston, Xo'tan, Afg'oniston va O'zbekistonning janubigacha bo'lgan yerlar kirgan. Rim, Parfiya, Xitoy davlatlari qatorida Kushon davlati ham ulkan podsholiklardan biriga aylangan.

To'xtovsiz urushlar oqibatida Kushon davlati inqirozgayuz tutdi va parchalanib ketdi.

2. Rimga asos solinishi haqida ma'lumot bering.

Rivoyatga qaraganda, **mil. avv. 753-yilda** Rim shahriga aka-uka *Romul* va *Rem* tomonidan asos solingan. *Dunyo ga kelganlaridan so'ng chaqaloq larni savatga solib, Tibr daryosi bo'yiga tashlab ketadilar. Daryo bo'yida ularni Ona bo'ri topib olib, emizadi va boqadi. Keyin aka-ukalarni bir cho'pon topib olib tarbiya laydi. Voyaga yetganlarida esa ular Tibr bo'yida shahar barpo etishga ahd qilishadi. Aka-ukalar janjallashib qolib, Romul o'z inisini o'ldirib qo'yadi, shaharga esa o'z nomini beradi.*

29-BILET

1. Aleksandr Makedonskiy davlati.

Aleksandr 329 yil Baqtriya egallagach, satrap Bess, Oke (Ukuz, Amudaryo) dan kechib o'tib, Navtaka (Qashqadaryo vodiyesi) ga chekingan. Ammo Bess tezda qo'lga olinib, qatl etilgan. So'ng, A. Samarqand (Marokanda)ni egallab, Sirdaryo tomon yo'l oladida, u yerda shahar barpo etib, uni Aleksandriya Esxata (Chekka Iskandariya) deb ataydi. Umuman Aleksandrning O'rta Osiyoga nisbatan bosqinchilik siyosati qattiq qarshilikka uchragan. Ushrushonadagi yettita shahar-qal'a A.ga qattiq qarshilik ko'rsatgan. Bularning ichida eng kattasi – Kiropol bo'lib, Kir II uni boshqa shahar-qal'alarga nisbatan baland devor bilan o'rattirgandi. Uning ichida mahalliy aholining ko'pchilik qismi, eng jangovar jangchilar to'plangandi. A. shahar atrofiga xandaq qazitirgan, manjaniqlar (devorteshar mashinalar) bilan devorning bir necha yeridan teshik ochib, u yerdan shaharga bostirib kirmoqchi bo'lgan. Bu urinishi natijasiz chiqqach, u harbiy hiyla ishlatib, shahar ichidan o'tgan quruq daryo o'zani orqali o'zining xos jangchilari bilan shaharga kirgan. Kiropol mudofaachilari bilan Aleksandr jangchilari o'rtasida shiddatli jang bo'lgan. Unda A. boshi va bo'yniga tosh tegib yarador bo'lgan, bir qancha lashkarboshilari (Krater va boshqalar) kamon o'qidan shikastlangan. Makedon qo'shini katta qiyinchilik bilan shaharni egallagan. Shahar mudofaachilari (jami 15 ming) dan 8000 ga yaqini halok bo'lgan, qolgani ichki qo'rg'onga yashiringan, so'ng tashnalikdan qiynalib taslim bo'lgan. Makedon qo'shini qolgan shaharlarni ham shu tariqa qiyinchilik bilan egallagan.

Aleksandr mahalliy xalqning jasoratidan shu qadar xavotirga tushganki, Ptolemeyning aytishicha, u o'z jangchilariga asir olingan kishilarni bo'lib berib, to bu mamlakatdan chiqib ketmagunlaricha ularni zanjirband holda saqlashni topshirgan.

Aleksandr Sug'diyonada Spitamen qo'zg'olon ko'tarib, Marokandani qamal qilgani (qarang Spitamen, Spitamen qo'zg'oloni) va Tanais ortidan saklar podshosining ukasi Kartazis boshchiligidagi katta qo'shin unga yordamga yetib kelgani haqida xabar-dor bo'lgach, qo'zg'olonchilarga qarshi 2000 kishilik qo'shin jo'natib, o'zi saklar tomon qo'shin tortgan (qarang Tanais daryosi bo'yidagi jang). Mazkur qo'shin tor-mor keltirilgach, A. shaxsan o'zi katta kuch bilan Spitamenni dasht chegarasigacha ta'qib qilib borib, ortga qaytishda 120 mingdan ortiq tinch aholini qirib tashlaydi, ko'plab qishloq va qal'alarni vayron qiladi, ekinzor, bog'-rog'larni payhon etadi. Aleksandr mil. av. 329–328 yillar qishini Zariaspa (Balx, Baqtra)da o'tkazadi. Bahorda uning huzuriga xorasmiylar podshosi Farasman 1500 jangchisi bilan kelib o'zaro ittifoq tuzishni taklif etadi. Aleksandr 328–327 yil boshida Sug'diyonadagi tog'lar ustida joylashgan qal'alardagi qo'zg'olonchilarni bo'ysundirishga juda ko'p kuch sarflaydi, ularni mag'lub qilgach, Oksiartning qizi Roxshanak (Roksana) ga uylanadi (qarang So'g'd qoyasi, Xoriyen qal'asi va boshqalar).

2. Yunonlarning dengizdagi sayohatlari haqida ma'lumot bering.

Qadimgi Yunoniston — Bolqon ya.o.ning jan., Egey dengizidagi orollar, Frakiya sohillari, Kichik Osiyoning g'arbidagi dengiz sohilida joylashgan qadimiy yunon davlatlari hududining umumiy nomi.

Tarixi. Arxeologik ma'lumotlarga ko'ra, Yu. hududida odamlar paleolit davridan yashab kelmoqda. Xalkidika ya.o.dan neandertal odamining bosh suyagi chiqqan. Neolit davrida Yu. aholisi dehqonchilik, chorvachilik bilan shug'ullanib, o'troq hayot

kechirgan. Yu.ning jez davri madaniyati shartli ravishda Kritmiken madaniyati yoki Egey madaniyati deb atalgan

30-BILET

1. Qang‘ davlati.

Xitoy manbalaridan bu davlatning *Qang‘yuy* deb atalgani ma‘lum. **Mil. avv. III asrda** unga saklarasos solishgan. Qadimshunoslarning aniqlashicha, Toshkent vohasida miloddan avvalgi III asrda asos solingan, Qanqa –

Qang‘xa shahar-qal‘asi saklarning o‘sha kezlardagi poytaxti *Qang‘dez* bo‘lgan. Xitoy manbalarida bu shahar *Bityan* deb atalgan. Qang‘ davlatining asosiy shaharlari Sirdaryo sohillari bo‘ylab joylashgan.

Miloddan avvalgi II asr oxirida Qang‘ qudratli davlat birlashmasiga aylanadi. U ning hukmdorlari o‘z nomidan tangalar zarb qildir ganlar. Qang‘ davlatida istehkomlar, ibodatxonalar, savdo va hunarmandchilik mahallalari barpo etilgan. Davlatning madaniy markazlaridan biri

Toshkent vohasi edi. Ayni shu hududda o‘troq ziroat chilik va hunarmandchilik madaniyati vujudga kelgan. Uning hududidan Buyuk Ipak yo‘lining shimoliy tarmog‘i o‘tganligi davlat iqtisodining gullab-yashna shi ga imkon yaratdi. Lekin ayni shu hol ko‘chmanchi qabilalar bilan urushlarning kelib chiqishiga sabab bo‘ldi. Bu urushlarda qang‘arlar (Qang‘ davlati aholisini shunday atashgan) ko‘pincha g‘olib chiqar edilar. Milodiy III asrda Qang‘ davlati parchalanib ketdi.

2. Buyuk ipak yo‘lining vujudga kelishi haqida ma‘lumot bering.

Milodiy XVI asrga qadar Sharq bilan G‘arb xalqlari o‘rtasidagi tarixiy-madaniy va savdo munosabatlari taraqqiyotida qadimgi dunyoda mashhur bo‘lgan Buyuk Ipak yo‘li muhim o‘rin tutgan edi. Bu yo‘l **miloddan avvalgi**

II asrda vujudga kelgan va «*Buyuk meridional yo‘l*» deb atalgan. Bu yo‘lga «Ipak yo‘li» degan nom 1877-yilda nemis geografi F. Rixtgofen tomonidan berilgan. Buyuk Ipak yo‘li 12 ming kilometrgacha uzunlikda bo‘lgan.

Bizning rasmiy sayt:	maktabim.uz
Telegram manzilimiz:	@maktabimuz
Telegram botimiz:	@imtihonbot
Admin bilan aloqa:	@imtihonuz2021 @ziyokor @imtihonbot